

جمع آوری قرآن در عصر رسول خدا (ص)

علی حجتی کرمانی

جمع آوری قرآن کریم در عهد رسول خدا نه تنها بصورت حفظ و در زمینه حافظه نیرومند اعراب صدر اسلام تحقق پذیرفت ، بلکه این امر مهم در شکل کتابت نیز انجام یافت . بدین ترتیب که پیامبر اسلام افرادی را که بعداً بعنوان «نویسندگان وحی» شهرت یافتند انتخاب فرمود تا آیات قرآنی را که تدریجاً نازل میشد در الواح و استخوان شانه شتر و نخله خرما و نظایر آن نوشته و ضبط نمایند .

حاکم در مستدرک مینویسد : قرآن در سه دفعه جمع آوری شد ، مرتبه نخست در زمان حیات رسول خدا ... سپس از زید بن ثابت نقل می کنند که وی گفت : ما نزد رسول خدا بودیم و قرآن را در رقعهای مخصوصی جمع میکردیم . (۱)

طبرسی از سید مرتضی نقل کرده است که قرآن در عهد رسول اکرم بصورتی که هم اکنون موجود است گردآوری شده بود و براین مطلب استدلال کرده است که قرآن تدریس میشد و گروهی از صحابه مانند عبدالله ابن مسعود و ابی بن کعب قرآن را بر رسول خدا بازمیخواندند و قرآن را از اول تا آخر نزد پیغمبر خواندند و این مطلب میرساند که قرآن کریم بدون کوچکترین پراکندگی و کم و کاستی جمع و مرتب بوده است و بنابراین هیچگونه اعتباری به نظریات مخالفین غیر امامیه که مدعی بجز چند خبر ضعیف ندارند ،

(۱) سیوطی اتقان ج ۱ ص ۵۷

نیست . (۲)

علامه طباطبائی مینویسد : ... و چون بیشتر یاران پیغمبر اکرم (ص) و صحابه که از مکه بمدینه مهاجرت کرده بودند بخواندن و نوشتن آشنائی نداشتند ، بدستور پیغمبر اکرم از اسیران برای یاد گرفتن خط که آن زمان بسیار ساده و آسان بود استفاده می شد و بدین ترتیب گروهی باسواد بوجود آمد . از این جماعت کسانی که بقرائت قرآن و حفظ و ضبط سوره ها و آیات آن مشغول بودند «قراء» نامیده میشدند و آنچه از قرآن مجید نازل شده بود و نیز تدریجاً نازل میشد درالواح و استخوان شانه شتر و نظایر آنها نوشته و ضبط میشد « (۳)

علاوه بر این پاره ای از شواهد تاریخی نیز گواه گویائیست بر اینکه قرآن در همان عصر پیامبر (ص) جمع آوری شده و بصورت نوشته هائی پراکنده در دست مسلمانان قرار داشته است .

نمایندگان اعزامی :

نکته بسیار مهمی که در آغاز تشکیل جامعه اسلامی جلب توجه میکند ، اعزام نمایندگان است از طرف پیامبر برای تعلیم و توضیح آیات قرآن . این نمایندگان اعزامی نسخه هائی از قطعات قرآن با خود داشتند و بهر نقطه و قبیله ای که میرفتند نسخه ای از آنرا در میان هر قبیله می گذاشتند نسخه های موجود در میان قبیله عسیره و خانواده ، با آنچه که افراد برجسته آنها حفظ کرده بودند ، تطبیق میکرد .

طبرانی و ابن عساکر ، از شعبی نقل کرده اند که شش تن از انصار ، قرآن را در زمان پیامبر جمع آوری کردند و اینان بودند :

ابی بن کعب ، زید بن ثابت ، معاذ بن جبل ، ابوالدرداء ، سعد بن عبید ، ابو زید .
قتاده گوید : از انس بن مالک پرسیدند در زمان حیات رسول خدا چه کسی قرآن را جمع آوری کرد ؟ گفت : چهار تن بودند و همگی از انصار .

ابی بن کعب ، معاذ بن جبل . زید بن ثابت و ابو زید (۴)
ابن ندیم گرد آورندگان قرآن را در زمان حیات رسول اکرم (ص) بقرتیب زیر آورده است :
علی ابن ابیطالب (ع) - سعد بن عبید - ابوالدرداء - معاذ بن جبل - ابو زید - ابی بن -

کعب . (۵)

(۲) مجمع البیان ج ۱ ص ۱۵

(۳) قرآن در اسلام ص ۱۱۲

(۴) تاریخ القرآن ابو عبد الله زنجانی ص ۴۷

(۵) الفهرست ص ۴۷

و مطابق روایتی که ابوالحسن عاملی اصفهانی در مقدمه تفسیر برهان نقل می کند در زمان حیات رسول اکرم قرآنی با خط امیرالمؤمنین علی ابن ابیطالب (ع) تدوین شده است ، برطبق این روایت علی (ع) به طلحه میفرماید : ای طلحه ! هر آیه ای که خدا آنرا بر پیامبرش نازل فرمود به املاء پیغمبر و با دستخط خودم نزد من موجود است .

داستان اسلام آوردن عمر بواسطه مطالعه آیاتی چند از قرآن کریم که در طومار بلندی نوشته شده بود و در خانه سعید شوهر خواهرش وجود داشت و ماجرای زد و خورد سختی که میان آنها در گرفت و بالاخره منجر به تنبیه و بیداری او گردید و نتیجتاً در شمار مسلمانان درآمد ، داستانی است جالب و شگفت انگیز (۶) و این خود میرساند که از همان آغاز اسلام ، قرآن بروی صحیفه ها دست بدست میگشت و بدیهی است که وقتی در اوایل کار ، مسلمانان در نوشتن و خواندن قرآن این همه ممارست و کوشش داشتند ، بالطبع در محیط امن مدینه و در اوج اعتلای اسلام ، کار نوشتن و جمع آوری قرآن بخوبی پیش میرفته است .

* * *

این بود وسع متن قرآن تا زمان رحلت پیامبر اسلام (ص) که علاوه بر ضبط درسینه ها ، قطعات نوشته شده آنها در دسترس مؤمنان قرار میگرفت و همان قطعات چون دائماً مقابله میشد از هر گونه اشتباه و غلطی مصون میماند و چون این آیه ها کلام خدا بود و مسلمانان خدا را بر همه چیز آگاه میدانستند ، در کلام خدا دست نمی بردند و هر جا مختصر تردید بی پیدا میکردند بخود پیامبر یا یکی از حافظان قرآن مراجعه مینمودند .

کاتبان وحی:

با اینکه گفته اند که در اوایل بعثت در تمام مکه فقط ۱۷ نفر خواندن و نوشتن میدانستند (۷) ولی سعی بلیغ و تشویق فوق العاده شخص رسول اکرم (ص) موجب شد که ۴۳ نفر تنها بعنوان «کاتب وحی» (۸) قرآن را مینوشتند که از جمله افراد زیر میباشد:

علی بن ابیطالب (ع) - زید بن ثابت - سعید بن عاص - خالد بن سعید - زبیر بن عوام - طلحه بن عداله - عبدالله بن رواحه - عبدالله بن ارقم - عبدالله بن سعد - ابی بن کعب - (۶) این داستان را صاحب «تاریخ قرآن» از کتایبهای : صحیح بخاری مناقب الانصار - طبقات ابن سعد - مسند احمد و پاره های دیگر از کتب و مدارک بتفصیل نقل میکند .

(۷) بلاذری فتوح البلدان ص ۴۵۷

(۸) ابن حزم جوامع السیره چاپ دارالمعارف مصر ص ۲۶

حاطب بن عمرو - ثابت بن قیس - حذیفه بن یمان - عبدالله بن زید و محمد بن مسلمة الانصاری (۹) پیامبر اکرم خود نظارت دقیقی بر کار نویسندگان وحی داشت و هر گاه آیه‌ای نازل میشد، فردی یا افرادی از کاتبان وحی را احضار فرموده و دستور نوشتن میداد. (۱۰) نویسندگان وحی آیات را با دقت مینوشتند و بر آنحضرت میخواندند و نیز خود پیامبر دستور میداد که هر آیه‌ای را در کجا باید قرارداد.

از عثمان بن عباس روایت شده که گفت در حضور پینمبر بودم که آنحضرت فرمود: جبرئیل آمده و میگوید این آیه را در این محل از این سوره بگذاریم. (۱۱)

و همچنین از ابن عباس نقل شده که پینمبر اسلام فرمود: جبرئیل آیه: «**وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ**» (۱۲) را آورد و گفت:

خدای تعالی میفرماید که این آیه را بر رأس آیه ۲۸۰ از سوره بقره بگذار (۱۳)

و نیز بخاری از براء روایت کرده است، هنگامیکه آیه شریفه: «**لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرَ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ**» (۱۴) نازل گردید، پینمبر اکرم (ص) فرمود: زید را بخوانید تا همراه بالوح و قلم نزد من بیاید و آنگاه که زید شرفیاب شد، پیامبر فرمود: بنویس: «**لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ . . .**» (۱۵) و آنطور که از برخی روایات استفاده میشود از میان نویسندگان وحی، در درجه اول امیر المؤمنین علی (ع) و سپس زید بن ثابت بیش از دیگران ملازم رسول خدا بودند و بیشتر از سایرین در جمع قرآن و کتابت آن دخالت داشتند. (۱۶)

(۹) تاریخ القرآن ص ۴۲

(۱۰) صحیح بخاری کتاب ۶۵ تفسیر سوره نساء باب ۱۸

(۱۱) سیوطی اتقان ج ۱ ص ۶۰

(۱۲) بقره ۲۸۱

(۱۳) مقدمتان فی علوم القرآن ص ۴۱

(۱۴) نساء ۹۵

(۱۵) و (۱۶) تاریخ القرآن ص ۴۲